

**РОЗВИТОК ЦІЛЬОВОГО КОМПОНЕНТА
НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ**

У статті розглядаються особливості нової – компетентісної – парадигми іношомовної освіти. Аналізується процес розвитку цільового компонента навчання іноземних мов у контексті міжкультурного іношомовного спілкування. Обґрунтовується необхідність виділення і формулювання в рамках компетентісного підходу традиційних цілей навчання іноземних мов.

Ключові слова: цільовий компонент, компетентісна парадигма, зміст іношомовної освіти, міжкультурна комунікація.

Зміцнення міжнародних зв'язків України, вихід її у європейський та світовий простори, нові політичні, соціально-економічні і культурні реалії, а також видання Загальноєвропейських Рекомендацій (ЗЄР) з мовної освіти зумовили радикальні зміни в галузі навчання іноземних мов, статус яких у нашій країні постійно зростає. На сучасному етапі розвитку змісту іношомовної освіти відбувається зміна парадигм: знаннєвої на компетентісну. Нова освітня парадигма розглядає іноземну мову не лише як засіб міжособистісного спілкування, але і як своєрідний інструмент пізнання іншої культури та пропаганди власної, що сприяє духовному взаємозбагаченню, підвищує рівень гуманітарної освіти.

Вітчизняні дослідження останніх років свідчать про початок активного розроблення головних ідей парадигмального підходу до аналізу змісту освіти. При цьому основна увага звертається на розкриття змісту поняття "парадигма", виділення різних типів педагогічних парадигм, формування філософських основ парадигми освіти в цілому (О.Г. Бермус, Є.В. Бондаревська, А.П. Валицька, Г.Б. Корнетов, С.В. Кульневич,

Х.Г. Тхагапсоев) та розгляд деяких аспектів міжкультурного спілкування зокрема (А.Л. Бердичівський, Н.Д. Гальскова, О.Я. Коваленко, О.О. Першукова, В.В. Сафонова, Ю.П. Федоренко, Л.М. Яковлева).

У сучасних педагогічних і методичних джерелах про цільовий компонент навчання іноземних мов у світлі нової – компетентнісної – парадигми іншомовної освіти згадується дуже коротко, що дає підстави вважати проблему формулювання цілей навчання в контексті знаннєвого і компетентнісного підходів до побудови змісту освіти малодослідженою. У цьому зв'язку метою даної статті є розгляд та аналіз особливостей розвитку цільового компонента навчання іноземної мови та його трансформації в компетентнісний підхід до формування змісту іншомовної освіти в процесі навчання міжкультурного спілкування.

На нашу думку, сутність і специфіка компетентнісної парадигми найбільш чітко виявляються у її порівнянні з традиційною парадигмою, особливості якої дослідники пов'язують із знаннєвою спрямованістю. Так, знаннєва орієнтація, як підкреслює Є.В. Бондаревська, склалася в той період, коли за допомогою освіти держава вирішувала гострі соціальні проблеми: спочатку – навчання всіх громадян грамоти, потім – підвищення рівня освіченості населення, підготовка професійних кадрів для різних галузей виробництва і культурної сфери. У тих умовах знаннєва парадигма була необхідною і продуктивною [1, с. 11]. Справді, не можна заперечити, що традиційна школа в нашій країні завжди забезпечувала міцне засвоєння основ наук, мала стабільну та результативну систему навчання учнів, а також успішно вирішувала завдання рівної освіти для всіх дітей.

Компетентнісна парадигма змісту освіти передбачає появу нової освітньої позиції: на місце стандартів у форматі "знання", "уміння", "навички" виходять поняття "компетентність", "компетенції", "компетентнісний підхід". Звернення до компетентнісної освітньої парадигми у процесі навчання іноземної мови обумовлено цілим рядом

об'єктивних обставин, серед яких найбільш значущими є наступні. Як відомо, сучасна економічна і культурна ситуації вимагають від людини уміння співіснувати в загальному життєвому просторі, що означає бути здатним будувати діалог з усіма суб'єктами цього простору, уміти налагоджувати гуманітарні міжкультурні зв'язки між представниками різних культур і країн. Важливу роль у цьому відіграє іноземна мова, яка виступає, мабуть, єдиним можливим інструментом, за допомогою якого стає реальним встановлення зв'язків взаєморозуміння і взаємодії між представниками різних лінгвоетноспільнот.

У контексті компетентнісної парадигми, що розробляється вченими на основі Загальноєвропейських Рекомендацій, поширення яких в Україні розпочалося з початку XXI ст., учень повинен не просто практично оволодіти іноземною мовою як засобом спілкування, а діяти як соціальний агент, тобто член суспільства, котрий здатен виконувати певні завдання у життєвих умовах і соціокультурному оточенні. Тому при навчанні мови до уваги беруться також пізнавальні, емоційні, вольові та інші індивідуальні якості й уміння користувача мови як представника соціуму [4, с. 9]. Знання й уміння, якими оволодіває учень у процесі іншомовної освіти, дозволяють йому досягти певного рівня розвитку комунікативних компетенцій – необхідних складових міжкультурної комунікації, за допомогою яких формується його компетентність як користувача мовою. Тому в центрі сучасного процесу навчання іноземних мов має стояти підготовка учнів до здійснення в реальних життєвих умовах міжкультурного спілкування.

Компетентнісна парадигма змісту іншомовної освіти вимагає відповіді на питання щодо позитивних і негативних моментів її запровадження. Безперечно, позитивним, на наш погляд, є те, що компетентнісна побудова змісту іншомовної освіти дозволить значною мірою реалізувати особистісно орієнтований і діяльнісний підходи, оскільки виділення компетенцій у змісті навчання іноземних мов визначає орієнтири у відборі

найбільш значущих для формування ціннісних орієнтацій знань і вмінь, які знадобляться учням у житті. Водночас викликає сумнів позиція стосовно того, чи можлива взагалі діяльність без формулювання цілей як ідеальних результатів передбачення діяльності. Негативною в рамках цієї проблеми може виявитися спроба зобразити зміст іншомовної освіти виключно у вигляді набору компетенцій, без виділення загальнодидактичних цілей навчання, на досягнення яких спрямована будь-яка освіта, зокрема освітніх, виховних і розвивальних.

Таким чином, перед нами постає дилема: відмовитись від традиційно існуючих у дидактиці цілей навчання і перейти до виділення компетенцій чи продовжувати використовувати традиційні цілі навчання, а компетенції визначати як задачі навчання іноземних мов у рамках цих цілей. На часі – вирішення питання про те, чи слід відкинути цілі навчання разом зі старою (знаннєвою) парадигмою і повністю орієнтуватися на компетентнісну побудову змісту іншомовної освіти, чи варто залишити цільові установки в рамках компетентнісного підходу. На нашу думку, новий – компетентнісний – підхід до побудови змісту освіти не повинен і не може бути відірваний від базового (методологічного) поняття "ціль".

У новій програмі з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів (2001), головною практичною метою якої декларується формування міжкультурної комунікативної компетентності, ми не знаходимо чіткого виділення цілей навчання [6], що призводить, у свою чергу, до виникнення протиріччя між інноваційним характером сучасного процесу викладання іноземних мов і традиційним формулюванням головних цілей шкільного навчання. Структура цієї компетентності в зазначеній програмі максимально наближена до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти.

У контексті компетентнісної парадигми іншомовної освіти учень виступає суб'єктом і навчального процесу, і міжкультурного спілкування,

яке зумовлює часткове переосмислення змісту цілей навчання іноземних мов. Так, у зв'язку з цим Н.Д. Гальскова визначає уміння, якими повинні оволодіти учні. Ці уміння полягають у наступному: 1) вживати іноземну мову (в усіх її проявах) в автентичних ситуаціях міжкультурного спілкування (процес формування умінь і навичок); 2) пояснювати і засвоювати (на певному рівні) інший спосіб життя / поведінки (процеси пізнання); 3) розширювати індивідуальну картину світу за рахунок залучення до мовної картини світу носіїв мови, що вивчається (процеси розвитку) [2, с. 4]. З поданого переліку умінь можна зробити висновок, що попри узагальнення традиційних цілей навчання іноземної мови у вигляді терміна "міжкультурна комунікативна компетенція", освітній, виховний і розвивальний аспекти процесу навчання іноземної мови таки входять до його змісту.

Питання адаптації традиційних цілей іншомовної освіти до потреб компетентнісної парадигми набуло ще більшого значення після затвердження Кабінетом Міністрів України 14 січня 2004 р. Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, в якому для позначення цілей навчання вводиться вже нове поняття "змістова лінія". Стосовно навчання іноземних мов, змістова лінія, як говориться в Стандарті, може бути мовленнєвою, мовною, соціокультурною і діяльнісною (стратегічною). Мовленнєва лінія забезпечує вироблення і вдосконалення компетенцій в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); мовна – засвоєння системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; соціокультурна – засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку; діяльнісна (стратегічна) – формування загальнонавчальних умінь і навичок, опанування стратегій,

що визначають мовленнєву діяльність, передусім спрямованих на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем. Зазначені змістові лінії, як підкреслюється там же, формують комунікативну мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну (стратегічну) компетенцію особистості [3, с. 8]. Як бачимо, шляхом використання терміну "змістові лінії" автори Державного стандарту намагаються об'єднати ті сутнісні ознаки, які вкладалися в обидва поняття – "цілі" і "компетенції".

Після виходу в 2004 р. Державного освітнього стандарту постало питання про нову редакцію шкільної програми з іноземних мов. Затвердженню нової редакції передувало прийняття в цьому ж році Концепції навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі [5].

Зазначена концепція примітна тим, що в ній, крім мовної (лінгвістичної), мовленнєвої, соціокультурної, соціолінгвістичної і загальнонавчальних компетенцій, виділяються ще й чотири традиційні цілі навчання іноземних мов, хоча їх зміст, на жаль, не розкривається [5]. Визначені види компетенцій формують комунікативну компетентність учнів, яка виступає практичною метою навчання іноземних мов, є основною й означає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використовувати її як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Щодо виховної, освітньої і розвивальної цілей, то, відповідно до концепції, всі вони досягаються в комплексі, підпорядковуються основній меті та реалізуються в процесі її досягнення і сприяють таким чином всебічному розвитку особистості учня [5, с. 4].

Отже, можемо зробити висновок, що затвердження в 2004 р. Концепції навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі стало початком поступового повернення до виділення чотирьох цілей навчання в рамках компетентнісного підходу до мовної освіти. У зв'язку з цим починає зростати увага науковців до розкриття виховного, освітнього і

розвивального потенціалу навчання іноземних мов у контексті компетентнісної побудови змісту освіти.

У сучасних умовах побудови відкритого демократичного суспільства й інтеграції нашої країни в світову спільноту іноземна мова виступає одним з основних інструментів досягнення загальної мети освіти – виховання такого покоління, яке б володіло загальнопланетарним мисленням. Під загальнопланетарним мисленням сучасні науковці розуміють здатність людини розглядати себе не лише як представника національної культури, який проживає в певній країні, а й як "громадянина світу", тобто громадянина, який би сприймав себе суб'єктом діалогу культур і усвідомлював би свою роль та відповідальність у глобальних загальнолюдських процесах [8, с. 14]. При цьому вчені доводять, що засобами іноземної мови як мови міжнародного спілкування можна сприяти формуванню в учнів білінгвальної соціокультурної компетентності, яка включає виховання таких рис характеру, як толерантність, терплячість, неупередженість до представників інших країн і культур. Зазначена думка певною мірою вказує на невід'ємну роль виховної й освітньої цілей навчання іноземних мов у розвитку учнів, зорієнтованих на участь у міжкультурному спілкуванні.

Прикметною у цьому відношенні є наукова позиція П.В. Сисоєва, який, беручи за основу культурне самовизначення та культурну обізнаність учнів в умовах мовної полікультурної освіти, розробляє модель формування особистості суб'єкта діалогу культур. Відповідно до цієї моделі, процес розвитку особистості учня передбачає поступовий перехід індивіда в напрямі "етноцентризм – культурне самовизначення – діалог культур". Даний перехід відображає здатність школяра визначати свій соціокультурний простір, бачити культурну варіативність і усвідомлювати своє місце у спектрі культур сучасної полікультурної спільноти. На нашу думку, використання моделі, спрямованої на розвиток особистості суб'єкта

діалогу культур засобами іноземної мови, може сприяти формуванню в учнів критичного мислення і стратегічної готовності до роботи з культурознавчою інформацією. У зв'язку з цим, дійшовши до етапу культурного самовизначення, усвідомлюючи варіативність культур і навчившись визначати своє місце в рамках соціокультурного простору, вони зможуть критично оцінювати навколишню дійсність і пояснювати поведінку людини в тій чи іншій ситуації, тобто робити самооцінку своїх дій. Зазначене ще раз підтверджує значне посилення уваги вчених до виховної, освітньої і розвивальної цілей навчання іноземної мови, без яких неможлива участь учнів у міжкультурній комунікації (діалозі культур).

У даному контексті висловлюємо міркування, що відмова від конкретного формулювання цілей навчання іноземних мов упродовж 2001 – 2004 рр. була явищем перехідним, тимчасовим. Навпаки, в рамках діючої компетентнісної парадигми поступово посилюється тенденція до чіткого виділення чотирьох цілей навчання, яка остаточно закріплюється в новітній програмі за редакцією 2005 р. У доопрацьованій програмі, підготовленій авторським колективом під керівництвом завідувача лабораторії навчання іноземних мов Інституту педагогіки АПН України В.Г. Редька, були враховані критичні зауваження і пропозиції, що висувалися до попереднього варіанту. У результаті цього новітня шкільна програма базується вже не лише на формуванні в учнів певних видів компетенцій (комунікативних і загальних), а й на реалізації освітньої, виховної і розвивальної цілей у процесі досягнення головної (практичної) мети навчання. Так, освітня мета передбачає формування в учнів таких особистісних якостей, як усвідомлення функцій іноземної мови в навчальному процесі й у суспільстві, а також значень мовних явищ, іншої системи понять, за допомогою якої сприймається дійсність; розуміння особливостей власного мислення; зіставлення іноземної мови з рідною; оволодіння знаннями про культуру, історію, реалії та традиції країни, мова

якої вивчається; залучення учнів до діалогу культур; уміння використовувати в разі необхідності різноманітні стратегії для задоволення дидактичних потреб (працювати з книжкою, підручником, словником, довідковою літературою, мультимедійними засобами тощо) [7, с. 4-5].

Звертає на себе увагу і той факт, що в новій редакції шкільної програми з іноземних мов (2005 р.) підкреслюється роль виховної мети навчання в оволодінні іноземною мовою. Наголошується на вихованні у школярів: позитивного ставлення до іноземної мови як засобу спілкування, поваги до народу, носія цієї мови, толерантного ставлення до його культури, звичаїв і способу життя; культури спілкування, прийнятої в сучасному цивілізованому світі; емоційно-ціннісного ставлення до всього, що нас оточує; розуміння важливості оволодіння іноземною мовою і потреби користуватися нею як засобом спілкування [7, с. 5].

Розвивальна мета навчання іноземних мов, відповідно до вказаної програми, передбачає формування в учнів мовних, інтелектуальних і пізнавальних здібностей; готовності брати участь в іншомовному спілкуванні; бажання до подальшого самовдосконалення в галузі володіння іноземною мовою; уміння переносу знань і навичок у нову ситуацію шляхом виконання проблемно-пошукової діяльності [7, с. 5].

Таким чином, визначені в новій редакції шкільної програми з іноземних мов (2005 р.) освітня, виховна і розвивальна цілі навчання іноземних мов є інтегративними і включають ряд завдань, які (зауважимо) більшою мірою відповідають завданням, запропонованим у 1996 році в Проекті державного освітнього стандарту, розробленого авторським колективом під керівництвом доктора педагогічних наук, професора С.Ю. Ніколаєвої. Порівнявши ці цілі в двох вищезгаданих документах, ми виділили деякі відмінності у їх формулюванні. Однією з них є поява в новітній програмі ще двох завдань стосовно освітньої мети – усвідомлення учнями функцій іноземної мови в навчальному процесі й у суспільстві та вміння

застосовувати в разі необхідності мультимедійні засоби. Таке розширення змісту освітнього аспекту, на нашу думку, було зумовлене значною зміною в Україні статусу іноземної мови в контексті загальноєвропейської і глобальної взаємодії. Це, в свою чергу, викликало зосередження уваги на розвитку в учнів здібностей використовувати іноземну мову як інструмент спілкування в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу та як засіб міжособистісної взаємодії в умовах багатонаціонального і полікультурного світового простору. Дана особливість визначається нами як ще одна відмінність нині діючої шкільної програми (2005 р.) від проекту державного освітнього стандарту (1996 р.) стосовно постановки цілей навчання іноземних мов.

Проаналізувавши зміст цілей іншомовної освіти в новітній програмі і проекті державного освітнього стандарту, можемо зробити висновок, що автори обох документів дійшли в цілому єдиної точки зору, яка полягає в необхідності чіткого виділення і формулювання в рамках компетентнісного підходу традиційних цілей навчання іноземних мов.

Отже, підсумовуючи результати розвитку цілей навчання іноземної мови і їх трансформації в контексті компетентнісної парадигми іншомовної освіти, слід відзначити такі напрями цього розвитку:

- початкове зосередження (після прийняття шкільної програми 2001 р.) уваги на формуванні міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності учнів і одночасна відмова у зв'язку з цим від чіткого виділення цілей навчання іноземних мов;

- затвердження в 2004 р. Державного освітнього стандарту базової і повної загальної середньої освіти, в якому для позначення цілей навчання було введено поняття змістової лінії, яка намагається об'єднати ті сутнісні ознаки, котрі вкладалися в поняття "цілі" і "компетенції";

- виділення в Концепції навчання іноземних мов (2004 р.) практичної, освітньої, виховної і розвивальної цілей, що стало початком поступового

повернення до виділення традиційних цілей у рамках компетентнісного підходу до мовної освіти;

– посилення з виходом нової редакції шкільної програми з іноземних мов (2005 р.) тенденції до чіткого формулювання чотирьох цілей навчання іноземних мов у контексті діючої компетентнісної парадигми;

– зосередження уваги вчених, науковців і методистів на розвитку в учнів здібностей використовувати іноземну мову як інструмент спілкування в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу та засіб пізнання іншомовної культури;

– надання в умовах загальноєвропейської і глобальної взаємодії особливого значення вихованню учнів, які б володіли загальнопланетарним мисленням.

Дослідження шляхів успішного досягнення цілей навчання іноземної мови, оволодіння нею як засобом міжкультурного спілкування та своєрідним інструментом пізнання іншої культури має стати перспективним напрямом подальших розвідок у галузі іншомовної освіти з метою реального її реформування і забезпечення ефективного використання іноземної мови громадянами України для задоволення своїх комунікативних потреб у спільному європейському просторі.

Лытнева Т.В. Развитие целевого компонента обучения иностранному языку в контексте компетентностной образовательной парадигмы.

В статье рассматриваются особенности новой – компетентностной – парадигмы иноязычного образования. Анализируется процесс развития целевого компонента обучения иностранным языкам в контексте межкультурного иноязычного общения. Обосновывается необходимость выделения и формулирования в пределах компетентностного подхода традиционных целей обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: целевой компонент, компетентностная парадигма, содержание иноязычного образования, межкультурная коммуникация.

Lytnyova T.V. The Aim Component Development of Foreign Language Teaching in the Context of the Competence-Based Educational Paradigm.

The paper considers the peculiarities of the new competence-based paradigm of foreign language education. The process of the aim component development of foreign language teaching in the context of intercultural communication is analyzed. The necessity of determination and formulation of the traditional foreign language teaching aims within the competence-based approach is grounded.

Key words: aim component, competence-based paradigm, contents of modern foreign language education, intercultural communication.

Література

1. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования // Педагогика. – 1997. – № 4. – С.11 – 17.
2. Гальскова Н.Д. Межкультурное обучение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 1. – С. 3-8.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1 – 2. – С. 5-60.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Концепція навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі // English. – 2004. – № 6. – С. 3-8.
6. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Англійська мова. 2 – 12 класи / За ред. проф. П. Бега. – К.: Шкільний світ, 2001. – 44 с.
7. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Іноземні мови. 2 – 12 класи. – К.: Перун, 2005. – 207 с.
8. Сысоев П.В. Культурное самоопределение обучающихся в условиях языкового культурного образования // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 4. – С. 14-20.

Литньова Т. В. Розвиток цільового компонента навчання іноземної мови в контексті компетентнісної освітньої парадигми / Т. В. Литньова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2009. – Вип. 62. – С. 90–94.